

Департамент культури, туризму, національностей та релігій
Запорізької обласної державної адміністрації
Комунальний заклад "Запорізька обласна бібліотека
для дітей "Юний читач" Запорізької обласної ради

Замок у степах

Інформаційно-методичний матеріал

*До 160-річчя від початку будівництва садиби Попова – пам'ятки
палацово-паркового ансамблю у м. Василівка*

Запоріжжя
2024

Замок у степах. До 160-річчя від початку будівництва садиби Попова – пам'ятки палацово-паркового ансамблю у м. Василівка / Інформаційно-методичний матеріал / укладач Г. О. Михайлова. – Запорізька обласна бібліотека для дітей "Юний читач". – Запоріжжя, 2024. – 19 с.

Запорізький край багатий на пам'ятки історії, культури, археології. На території області є унікальні заповідники європейського та світового значення. Серед них – історико-археологічний музей-заповідник "Садиба Попова" у м. Василівка. Інформаційно-методичний матеріал присвячений 160-річчю від початку будівництва цієї пам'ятки палацово-паркового ансамблю.

Видання сприятиме формуванню національної свідомості та почуття патріотизму, вихованню любові до рідного краю та його історичного минулого, поповненню знань читачів щодо унікальної пам'ятки історії та архітектури Південної України кінця XVIII-XIX століття, єдиного замку в Запорізькій області – музею-заповідника "Садиба Попова".

Видання стане в нагоді фахівцям бібліотек та навчальних закладів. Інформаційно-методичний матеріал також може бути цікавим краєзнавцям та екскурсоводам-аматорам.

Укладач

Ганна МИХАЙЛОВА

Редагування та комп'ютерна верстка

Людмила ВЕСЕЛОВА

Відповідальний за випуск

Лариса ДАНИЛОВА

Історія людства всіх країн і народів свідчить про те, що міцність кожної нації ґрунтується на патріотизмі, духовності, на любові народу до власної історії і культури. Історія – це фундамент краєзнавства. Наука про наше минуле, сучасне і майбутнє. Якщо ми забудемо, якими були наші прадіди, як вони жили, воювали, помирали – ганьба нам буде.

Однією з причин виникнення писемності, а пізніше і бібліотек, було бажання людей зберегти для нащадків історію свого роду, здобуті знання про навколишній світ, важливі для них події, звичаї, обряди. Про це свідчать наскельні малюнки первісних людей, тексти на глиняних табличках, на бересті, а пізніше – у книгах – одному з найвидатніших досягнень людства. З появою книг з'явилися й бібліотеки, в яких друковані видання з історії краю займають особливе місце.

Краєзнавство – це безцінна скарбниця історичного досвіду багатьох поколінь, яке витримало випробування часом як у сфері матеріальної, так і духовної культури. Воно є своєрідним містком, який поєднує покоління минулі з поколіннями сьогоднішніми і прийдешніми. Це наука про нас, про нашу землю, історію, наші звичаї, про наші річки та села, пісні та мову, про наш дім. Краєзнавчі документи і матеріали у всьому світі визнані одними із фундаментальних цінностей сучасного суспільства.

Український краєзнавчий рух веде свій родовід від літописців могутньої Київської Русі та героїчної доби козаччини, і саме українське краєзнавство завжди слугувало не лише надійним підґрунтям історичної пам'яті, а і формою самозахисту. Безпрецедентні гоніння упродовж століть загрожували українству національною смертю і тільки самовіддані зусилля кількох поколінь краєзнавців-подвижників уможливили зберегти від імперських зазіхань мову, культуру, самобутні традиції українського народу.

Краєзнавство, як один із найважливіших напрямів, прямо та безпосередньо працює на вирішення найважливіших державних завдань: патріотичне виховання, збереження пам'яті нації, просування брендів територій та відродження депресивних міст, подолання інформаційної нерівності тощо.

У наш складний час у людей зросла національна свідомість, інтерес та повага до національної культури, історії свого народу, мови. Саме тому збереження і пропаганда історичної та культурної спадщини краю – одна з найважливіших функцій бібліотеки. Бібліотечне краєзнавство – один із напрямів краєзнавства, який співпрацює з іншими напрямками – історичним, географічним, літературним тощо. Тож краєзнавство, залишаючись наріжним каменем бібліотечної діяльності, надає бібліотекам місцевого колориту та самобутності. Кожна бібліотека є збирачем краєзнавчих матеріалів, а кожен бібліотечний працівник є краєзнавцем. Сучасний формат діяльності бібліотек у краєзнавчій роботі передбачає популяризацію літератури, яка висвітлює сторінки історії рідного краю, його етнічні, мовні, культурні традиції, творчість його талановитих людей, допомагає користувачам у кращому пізнаванні своїх коренів.

Запоріжжя – регіон, унікальний своїми природними та історичними пам'ятками, своїм етносом та культурою, духовною та сакральною спадщиною. І завдання бібліо-

текарів – розповідати про ці принади Україні та світу, щоб кожен міг пишатися, говорячи: "Я – запорожець!".

"Хто зберіг любов до краю і не зрікся роду,

Тільки той віддав всю душу –

Все, що зміг, Народу!". Так просто і так вагомо сказав Олександр Олесь на початку минулого століття. Саме цим ми повинні керуватися у своїй роботі і саме так повинні думати, працюючи з краєзнавчим матеріалом.

Пропонуємо Вам разом із читачами доторкнутися та відчутти подих історії, здійснивши захоплюючу екскурсію до садиби Попова.

Краєзнавча екскурсія "Садиба Попова – перлина рідного краю"

Перша ведуча: Запоріжжя – рідний край,

Поле, річка, синій гай,

Любо стежкою іти,

Тут живемо я і ти.

Друга ведуча: Любов до рідного краю – одне з освячених віками найчистіших людських почуттів. Не можна уявити собі прогресивну людину нашого часу, серце якої лишилося б байдужим до рідної природи, до історії свого краю, до життя його людей. *"Мала вітчизна тягне до себе, до неї весь час повертається пам'ять, вона приходить у сни і в роздуми. Природа рідного краю, побут земляків, традиції, казки, пісні багато в чому формують характер людини. Перше почуття любові виникає одночасно і до батьків, і до отчого дому"*, – писав Костянтин Кудієвський.

Перша ведуча: Стоїш ти на скелях,

Як дар наших предків.

На сірім граніті,

З прадавніх віків,

Немає подібних на всім білім світі,

Моє Запоріжжя, красеню мій!

Друга ведуча: Запорізький край багатий на пам'ятки історії, культури, археології. До вторгнення РФ на державному обліку в Запорізькій області перебувало 8 315 пам'яток. 12 об'єктів культурної спадщини регіону були занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення. На території області були розташовані три унікальних заповідники європейського та світового значення, серед яких – історико-археологічний музей-заповідник "Садиба Попова" у місті Василівка. Це – унікальна пам'ятка історії, архітектури та містобудування Південної України кінця XVIII-XIX ст., аналогів якій немає ні на території колишнього СРСР, ні у Східній Європі.

Перша ведуча: "Перлина степової України" – так називають садибу Попова, яка цього року відзначає 160-річчя від початку будівництва.

Твердиня замку – нам на згадку

І нині так – і на майбутнє

Про славних пращурів-дідів.

Василівка єдна своїх синів.

Друга ведуча: Отже, сьогодні є нагода здійснити екскурсію до садиби Попова та дізнатися про минуле і сучасне життя палацового комплексу; помилуватися неперевершеною красою будівель, створених в стилях бароко, романському та готичному; довідатись, які таємниці і секрети зберігають стіни цієї унікальної садиби. Проте, наша екскурсія буде не зовсім звичайною. Аби все почути та побачити, вам доведеться трохи постаратися і виконати деякі завдання. Ось перше з них. Поясніть, як слова, наведені в "хмарці слів", відносяться до теми нашої зустрічі.

Проводиться групова робота з "Хмарою слів" (додаток 1).

Друга ведуча: Молодці! Дякую вам за активність.

Рубрика 1. Заснування м. Василівка

Перша ведуча: Продовжимо, але спочатку скажіть, будь ласка, де саме розташована садиба Попова? Так, у місті Василівка Запорізької області. А як ви гадаєте, чому це місце назвали Василівкою? *(відповіді дітей)*. Ви маєте рацію. Історія Василівщини дуже цікава та незвичайна: тут переплелися долі запорізьких козаків, представників старовинного роду польських дворян, грузинських царів і нащадків гетьмана Кирила Розумовського. Тут був маєток графині Юлії Павлівни Самойлової, яка стала відомою в усьому світі через зображення її Карлом Брюлловим у картинах "Останній день Помпеї", "Вершниця", "Ранок в Італії". Також тут довгий час працював відомий італійський скульптор Лангобарді.

Друга ведуча: Село Василівка (зараз це – районний центр на південь від Запоріжжя) було засноване на початку 40-х років XVIII століття запорозькими козаками, біглими солдатами та кріпосними. Місцевість використовувалась для зимівників козаків і мала декілька хуторів. У 1783 році за вірну службу й хоробрість з імператорської ласки ці землі отримав генерал Василь Степанович Попов (1743-1822 рр.) – очільник Військово-похідної канцелярії князя Г. О. Потьомкіна-Таврійського, в майбутньому таємний радник при імператриці Катерині II та імператорах Павлі I та Олександрі I. Генерал облюбував це місце завдяки великим лісам, які ідеально підходили для полювання. Тому й вирішив спорудити тут маєток. Незвично мальовнича місцевість, багата на дичину та рибу, надихнула Попова на створення місцевого родового маєтку. А організоване ним господарство вважалося одним із найкращих у південному регіоні України. За ім'ям засновника поселення, майбутнє місто і отримало назву Василівка. До речі, і до сьогодні в основі герба Василівщини – елементи герба дворян Попових. У верхній частині герба міста у золотистому кольорі – схематичне зображення замка Попова – основної історичної та архітектурної пам'ятки.

Перша ведуча: Проте велике будівництво у другій половині XIX століття фундував онук генерала – Василь Павлович Попов. Народився він 1 березня 1833 року в містечку Василівка Мелітопольського повіту Таврійської губернії в родині родового дворянина, героя Кавказьких війн, генерал-майора Павла Васильовича Попова і гру-

зинської князівни Олени Олександрівни Еріставі, правнучки грузинського царя Іраклія II. Виховувався В. П. Попов у Петербурзі в Пажеському корпусі, звідки 7 серпня 1851 р. із камер-пажів був переведений корнетом до кавалергардського полку. У 1853 р. отримав звання поручика. Однак незабаром, у 1858 р., хвороба змусила штаб-ротмістра Попова звільнитися зі служби. Період цивільного життя з вересня 1858 р. по березень 1861 р. був пов'язаний із рідною Таврійською губернією: він стає кандидатом в члени губернського дворянського комітету з устрою побуту селян від Мелітопольського і Бердянського повітів, у 1860 р. обирається керманічем дворянства Мелітопольського повіту, обіймає посаду мирового посередника. У 1861 р. В. П. Попов отримує звання ротмістра і в 1863 р. прикомандирується до штабу Кавказької армії, бере участь в бойових діях, одержує перші нагороди – хрест "За службу на Кавказі". Однак, хвороба примушує полковника В. П. Попова знову звільнитися із армії, куди він, проте, повернеться ще двічі: у 1877-1878 роках – для участі у російсько-турецькій війні і 1881 р. – до штабу 7-го армійського корпусу Ольвіопольського уланського полку. У чині генерал-майора його остаточно звільняють зі служби 7 грудня 1887 року, нагородивши орденом святого Володимира III ступеня. Поза військовою службою Василь Павлович не поривав зв'язки з Таврією, будучи сімферопольським (протягом 1869-1875 рр.) і мелітопольським (протягом 1868-1880 рр.) почесним мировим суддею та почесним членом Таврійської губернської опіки. Помер Василь Павлович Попов 30 серпня 1894 року в маєтку Василівка, похований у Свято-Петропавлівській церкві.

Друга ведуча: Епоха просвітництва – одна з ключових в історії європейської культури. Балом стали правити розум та освіченість. Гідним представником цього періоду є Василь Степанович Попов – представник дворянського роду, засновник міста Василівка. З одного боку перед нами постає образ Попова як державного діяча, великого землевласника, який проявляв турботу про своїх селян, людини, яка займалась заселенням нашої території та її благоустроєм. З іншого боку, ми бачимо чоловіка, який умів знаходити собі покровителів, пристосовуватися до їхніх смаків і отримувати з цього користь для себе. Хоча, слід зазначити, що і сам він був людиною дуже працьовитою, відданою, з розвиненим почуттям обов'язку. Ім'я Василя Степановича, представника першого покоління "василівських" Попових, оповите ореолом таємничості, а інтернет рясніє неправдивою інформацією про нього. Отже, сьогодні розвінчуємо найбільш розповсюджені міфи. Переходимо до нашого другого завдання.

Квест-вікторина "У пошуках істини: фейк чи ні?"

Факт 1: Місто Василівка заснував князь Попов. *(Це фейк. Насправді Василь Степанович Попов не був князем. Він мав титул дворянина. Дворянство виникло у XII столітті як нижча частина військово-службового стану).*

Факт 2: "Замок Попова" знаходиться у м. Василівка. *(Це не зовсім відповідає дійсності. У Василівці розташований палацовий комплекс, до якого входять декілька флігелів, господарські будівлі та центральна споруда – палац).*

Факт 3: Замок збудував Василь Попов. *(Це неточне твердження. В історії Василівки було двоє Василів: Василь Степанович та його онук Василь Павлович. Перший, Василь Степанович Попов, заснував місто, а другий, Василь Павлович Попов, став ініціатором будівництва замкового комплексу. Не варто їх плутати).*

Факт 4: Василь Степанович Попов осіло проживав у Василівці. *(Це фейк. В. С. Попов використовував Василівський маєток як сезонне місце проживання в теплу пору року).*

Друга ведуча: Молодці! Ви були уважні, тому чудово впоралися з цим завданням.

Рубрика 2. Задум засновника замку

Перша ведуча: Йдемо далі. Саме В. П. Попову належить авторство Василівського замку – єдиного у Запорізькій області. Василь Павлович вирішив побудувати на Василівщині чудовий палац – справжню перлину таврійського степу, щоб наче з казки поставали перед очима зубчасті стіни чарівного замку з циліндричними та прямокутними баштами, вишуканими балкончиками, галереями та вузькими витонченими вікнами. У 1883 р. В. П. Попов розпочав будівництво споруди, яка мала вигляд середньовічного лицарського замку з гостроверхими вежами, банями і зубчастими стінами. Маєток мав стати альтернативою Воронцовському палацу в Алупці. Зручне розташування комплексу на кордоні Великого Лугу й Дикого Поля зробили його улюбленим місцем для полювання високих чинів, державних діячів, міністрів і, навіть, членів царської родини. Комплекс господарчих будівель, службових квартир, що збереглися до сьогодні, є рештками одного з найбільших дворянських маєтків регіону.

Друга ведуча: Дослідники не змогли точно встановити автора проекту, тому дотримуються думки, що їх було декілька. Одним із архітекторів вважається мелітопольський архітектор Олександр Наумович Агеєнко. Також існує думка, що автором проекту палацового комплексу і багатьох його елементів був всесвітньо відомий зодчий Микола Леонтійович Бенуа. А дехто вважає, що маєток було зведено за проектом архітектора Альберта Івановича Стюнкеля. Зводили ж замок нащадки запорізьких козаків, місцеві майстри-будівельники, кріпаки з Полтавщини та Чернігівщини. Василь Попов мав декілька цегляних заводів, отже й палацово-парковий комплекс будували з цегли. Будівництво тривало приблизно двадцять років і було завершено у 1894 році. "Садиба Попова" стала найбільшою серед інших садиб Східної України. А її залишки вражають відвідувачів і сьогодні.

Перша ведуча: Диваки, оригінали, навіжені ... Як тільки не називали родину генерала Василя Попова їхні родичі та знайомі. Дійсно, хіба не дивно, коли коридорами чийогось будинку бродять механічні ляльки в національних костюмах з усього світу, а п'ятнадцять етнографічних кімнат переносять гостей в Китай, Індію, Мексику або куди-небудь ще? Чи не дивно, що на даху палацу розташована обсерваторія, оснащена п'ятидюймовим телескопом і рефлектором, де милуються зірками не тільки високопо-

ставлені гості-аристократи, а й допитливі селяни з усієї округи? Чи не дивно, що в стінах і стелі дзеркальної кімнати відображаються химерні і прекрасні екзотичні риби, які плавають всередині величезного акваріуму? Чи не дивно, що в прекрасному парку навколо палацу майже щовечора грає симфонічний оркестр, доповнюючи гармонією звуків наповнене цілющими квітковими ароматами і хвоєю повітря? Чи не дивно, що колекції зброї, книг та живопису (справжньою гордістю Василя Попова було зібрання творів Карла Брюлова!), привертають увагу істориків і мистецтвознавців всієї Європи, а в Англії, Франції, Італії видаються листівки з місцевими видами? Чи не дивно, що химерна еkleктика самого замку, побудованого в далекій від парижів і Санкт-Петербургові Василівці поблизу Олександрівська (нині Запоріжжя), поєднавши риси готики, бароко, мавританського і романського стилів, вражає гармонійністю і створює архітектурний ансамбль, у складі якого є палац, стайня (побудована, до речі, за технологією М. Бенуа) та оглядова вежа? Дивно, що всю цю красу зруйнували, закинули і продовжують знищувати: війни, революції, людська дурість, бо розбирати замок, аби побудувати палац культури – справжня нісенітниця!

Друга ведуча: Проте, на вас вже очікує наступне завдання. Пропонуємо вам скласти асоціативний куц до теми нашої зустрічі.

Складання асоціативного куца "Садиба Попова" (додаток 2)

Друга ведуча: Браво! У вас блискуче асоціативне мислення!

Рубрика 3. Казка Запорізького краю

Розповіді ведучих супроводжуються відеорядом.

Перша ведуча: А ми рухаємося далі. Головною будівлею комплексу був триповерховий палац (два поверхи – надземні та один – під землею) з п'ятьма баштами, виконаний у псевдо-мавританському стилі. Зведено його було з червоної та жовтої цегли місцевого виробництва. Площа палацу становила 45 x 42 м. Його прикрасою була висока кругла башта з короноподібним парапетом. По всьому периметру будівлі знаходилися кімнати для відпочинку гостей – лазні та сауни на будь-який смак: російська, римська, турецька, фінська. До речі, палац був оснащений водопровідно-каналізаційною системою. Згодом були добудовані три флігелі, оглядова вежа та стайні. Парадні в'їзди до маєтку були організовані крізь ворота східного та північного флігелів, між якими був закладений парк. Обидва флігелі були побудовані дзеркально і відрізнялися тільки формою кутових башт.

Друга ведуча: Василь Попов, який, як ми вже говорили, добре знався на мистецтві та був пристрасним колекціонером, перетворив свій замок на центр культурного життя містечка. Можемо сказати, що це був своєрідний музей. В кімнатах маєтку було безліч речей, які свідчили про гарний смак власника: це і унікальна колекція зброї, і старовинна бібліотека, і шедеври кращих живописців Європи. Стіни першого поверху прикрашали роботи Тіціана, Гойї, Рембрандта та інших відомих художників. Тут же

знаходилась галерея із статуями з італійського мармуру, які дублювали персонажів римської та грецької міфології. Поряд розташовувалась велика бібліотека, в якій було зібрано колекцію старовинних книг. Привертала увагу гостей і багата колекція холодної та вогнепальної зброї. На першому поверсі розташовувалась ще й величезна бальна зала. Це була кімната з подвійним освітленням – вікна йшли в два ряди: нижній ряд – великі стрілчасті вікна, а верхній – менші вікна, в яких замість скла використовувався кришталь. Коли сонячне світло проходило через них, було дуже гарне, райдужне вітражне освітлення. Кімнату назвали також білою, бо вона була мармуровою. По центру знаходився величезний акваріум із дивовижними рибками і фонтанчиком. Все це виблискувало в світлі п'яти кришталевих золочених люстр. Поруч із бальною залою знаходилась "дзеркальна кімната" для дам, яка також була мармуровою. Тут красувалися 25 мармурових столиків, інкрустованих перламутром. Але здавалося, що їх набагато більше, бо вони стократно відбивалися у величезних дзеркалах від підлоги до стелі. Ці дзеркала стояли по всьому периметру та створювали ілюзію лабіринту. Якщо хтось не знав, як зайти і вийти з кімнати, то можна було заблукати. Частину дзеркал, ймовірно з цієї кімнати, було знайдено під час розкопок наприкінці 1980-х – на початку 90-х років. В приміщеннях палацу розміщувалося також п'ятнадцять етнографічних кімнат, які розповідали про культуру та побут різних народів світу – грузинського, індійського, китайського, російського, турецького, японського та інших. Тут стояли манекени людського зросту в національних костюмах. Але дивиною було те, що ці манекени були механічними і ... рухалися! – вклонялися, поверталися, наче вітали відвідувачів замку. Крім цього всього, поблизу були ще й ігрові кімнати, більярдні та, навіть, кімнати для куріння.

Перша ведуча: Природно, що перед палацом був розбитий парк, де літніми вечорами на 70 музичних інструментах грав власний симфонічний оркестр. Грали в ньому співробітники маєтку. До речі, садиба набула і світову популярність. Принаймні, поштові листівки з мальовничими видами замку видавалися в Німеччині, Англії, Франції. У садибі Попових втілювалися всі технічні новації того часу. На даху була своя астрономічна обсерваторія, обладнана п'ятидюймовим телескопом і рефлектором. Тераса з телескопом була прикрашена скульптурами італійського майстра Лангобарді. На початку ХХ ст. в садибі обладнали метеостанцію. Більше того, з 1905 р. палац був електрифікований. Будівництво електростанції завершилося 1904 року, а 12 квітня 1905 року її запустили в експлуатацію.

Друга ведуча: Садиба була відкритого типу. Іноді тут зупинялися гості. Особливо важливі мали змогу розміститися з комфортом у двох гостьових флігелях. Східний флігель було збудовано у псевдомавританському стилі. Саме він використовувався в якості гостьового флігеля для почесних осіб. За радянських часів тут розташовувались житлові приміщення, а також корпус агротехнікуму, а в 1964-1982 р.р. тут розміщувались експозиції Василівського районного краєзнавчого музею. Північний флігель був розташований симетрично східному, архітектурою та плануванням був поді-

бним до східного. Кути будівель прикрашають башти з "зубцями", а сам вхід розташований під стрілчастими арками. Над ними розміщувався фамільний герб Попових. За часів проживання родини Попових північний флігель також використовувався в якості гостьового. В радянський період тут був військовий штаб, а згодом – житлові приміщення та адміністративний корпус дорожнього будівельного управління. До вторгнення рф в приміщеннях флігелю розміщувались музейні експозиції. Західний флігель, так званий "Англійський замок", виконаний у неоготичному стилі. В його основі – три башти, різні за формою і розміром. Своєю архітектурою він нагадує середньовічний феодальний замок. Це одна з найкрасивіших споруд ансамблю. Багаторівневий дах додає флігелю схожості із середньовічними замками Європи. За це його й називають "Англійським замком". Західний флігель був відданий співробітникам маєтку, але статусним: камердинеру, який завідував господарством, та сім'ї берейтора, що опікувався стайнями. До речі, чистокровних скакунів, яких розводили та дресировали у садибі, продавали до царської гвардії. За рахунок цього Попови заробляли гроші. За радянських часів тут розміщувалися адміністрації різних державних закладів, дитячий будинок, під час Другої світової війни – шпиталь, потім бібліотека технікуму радгоспу "Перемога" та художня школа.

Перша ведуча: Поруч із західним флігелем розташована оглядова вежа. Характерною рисою її архітектурного стилю є еkleктизм. Спеціалісти вказують на гармонічну пропорційність всіх частин, а також виключну якість цегляної кладки. З балкончиків башти відкривався захоплюючий краєвид на безкраї ліси Великого Лугу. Не гірший краєвид відкривався й з оглядового майданчика, оздобленого плитами білого та чорного мармуру, що нагадував велетенську шахову дошку. Назва споруди умовна, оскільки напрямок її прямого використання залишається невідомим. Між палацом та стайнями був розташований каретний двір. Будівля відрізняється від інших простотою і стриманістю архітектурних форм. Самі стайні відігравали роль фортечних мурів. Архітектура манежу уособлює силу і неприступність, і в той же час є витонченою і величною. В другій половині ХХ ст. до одноповерхового каретного двору було добудовано другий поверх. Тут влаштували шкільні навчальні класи. До 2022 року будівля використовувалась в якості учбового корпусу Василівської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату. Манеж-стайня – найбільша за площею споруда комплексу, що була збудована за архітектурними канонами Північної Італії. У Східній Європі зустрічаються лише дві споруди в цьому стилі, і одна з них – у Василівці. Із зовнішнього боку стайня нагадує стіну фортеці, що посилена контрфорсами та увінчана "зубцями". З обох її боків здіймаються багатоярусні вежі з вікнами, декорованими під бійниці. В радянський період будівля використовувалася в якості спортивного залу для школи-інтернату.

Друга ведуча: Аби вирушити до наступної локації вам треба з пазлів скласти малюнок, на якому зображено частину садиби Попова, та розповісти про цю споруду.

Учасники складають пазл (додаток 3).

Друга ведуча: Молодці! Чудово впоралися: і малюнок швидко зібрали, і про будівлі докладно розповіли. Дякую.

Рубрика 4. У чому причина архітектурного розмаїття маєтку?

Перша ведуча: Отже, продовжуємо нашу екскурсію. Споруди палацового комплексу дуже відрізнялися одна від одної. Є башти і стіни, що нагадують нам одночасно стилі європейських укріплень і фортець. У чому ж причина архітектурного розмаїття маєтку? На вибір архітектурного ансамблю вплинула грузинська культура і національний грузинський темперамент володаря маєтку, бо будівельник замку та всього комплексу генерал Василь Павлович Попов – керманіч дворянства Таврійської губернії – мав подвійне громадянство (грузинське та російське): по матері своїй він був правнуком царя Грузії Іраклія II. Цей комплекс був не тільки "альтернативою" Воронцовському палацові в Алупці, а й мисливською базою для високих чинів, державних діячів, міністрів і, навіть, членів царської родини, які приїздили сюди на полювання на пернату дичину у Великому Лузі. Тому така романтична архітектура елементів комплексу, така якість і досконалість, ексклюзивність мурування стін: все повинно було дивувати і захоплювати, працювати на задоволення гостей і честолюбство господаря.

Друга ведуча: Будівництво замку завершилося 1894 року. На нього було витрачено 2 млн. сріблом. На той момент це була величезна сума. До приходу радянської влади це був найбільший маєток у Східній Україні. Його володар перетворив садибу у центр культурного розвитку Приазов'я. До того ж, саме Василь Павлович посприяв зміні проекту будівництва Катерининської залізниці. На його думку, дорога повинна була проходити через Василівку. Більшу частину вартості будівництва по території василівських земель генерал фінансував особисто.

Перша ведуча: Історики зазначають, що В. П. Попов мав деспотичний характер. Втім, місцеві старожили кажуть, що під маскою жорсткого пана ховалася добра душа, бо прислуга його завжди була усім забезпечена, а на територію палацу пускали не лише дворянство, але й простих селян. Ось що розповідав Іван Остапович Забенко, старожил Василівки, про управителя поміщицької садиби Василя Львовича Перовського (до речі, нащадка останнього гетьмана Кирила Разумовського і рідного брата революціонерки-царевбивці Софії Перовської, страченої в 1881 р. за організацію вбивства Олександра II): *"Кожний тиждень у Перовського в маєтку збиралися люди, це були прихильники демократії, які вирішували різні проблеми суспільства. Цю діяльність підтримував сам поміщик Василь Павлович, який був ліберально настроєною людиною, крім цього прикладав він всі зусилля для процвітання свого маєтку, допомагав місцевому населенню, був меценатом. Добропорядною людиною був Василь Павлович Попов, не раз він ходив просто одягнений, спілкувався з підлеглим на рівних".*

Рубрика 5. Нова історія та сучасність

Друга ведуча: Перша Світова війна та прихід до влади більшовиків змусили Попових у 1917 році покинути свій маєток. Місцеві переказували, що останні власники садиби встигли врятувати частину свого майна. Зокрема, вони вивезли один вагон найцінніших предметів. Те, що залишилось – книги, меблі, картини, етнографічна колекція, інші витвори культури – були знищені та пограбовані більшовиками у 1918 році. Сам замок зазнав значних ушкоджень, а парк та діброву піддали вирубці.

Перша ведуча: У 20-х роках ХХ століття місцеві мешканці повідомляли, що замок ще зберігає зовні гарний вигляд. 1925 року сюди прибув відомий педагог Антон Семенович Макаренко, міркуючи над можливим перенесенням сюди своєї школи-колонії. Але більшовицька влада вирішила тут влаштувати свинарник.

Друга ведуча: У 1934 році, коли Україна оговтувалась від жахливого голодомору, місцева влада вирішила спорудити у Василівці будинок культури. Матеріалом для цього виступили дерев'яні конструкції палацу (перекриття, дах). Таким чином, до початку Другої Світової війни колись велична будівля перебувала в жалюгідному стані.

Перша ведуча: У 1943 році палац сильно постраждав від вибуху. Парк, де ще росли деякі рідкісні дерева, фашисти порізали на дрова. Згодом, були зруйновані фонтани, викрадені меблі, рідкісні книги та люстри. Пізніше радянська влада офіційно все списала на фашистські війська, які, нібито, розібрали половину палацу для створення оборонних укріплень. У 1944-1945 роках залишки палацу пустили на будівництво доріг та корівників. У спорудах, що залишилися, облаштували інтернат і гуртожиток місцевого технікуму.

Друга ведуча: У 1950 р. залишки палацу були остаточно розібрані і використані на будівництві Василівського райкому партії.

Перша ведуча: Із здобуттям Україною Незалежності постало питання про реставрацію замку та перетворення його на музей. Тривалий час садиба перебувала в занедбаному стані, поки її з 1989 р. не почали рятувати. Через чотири роки, в 1993 р., їй надали статус заповідника. В цьому зіграло свою важливу роль культурно-історичне товариство "Спадок".

Друга ведуча: У 2013 р. на території Василівського історико-архітектурного музею-заповідника "Садиба Попова" було розпочато розкопки, під час яких виявлено фундаменти палацу. Вони займають площу понад 2 тисячі квадратних метрів. Під час розкопок, окрім безпосередньо фундаментів, були виявлені і елементи зовнішнього та внутрішнього оздоблення палацу, фронти каміну. Деякі з них стали частиною експозиції музею.

Перша ведуча: До повномасштабного вторгнення країни-агресора в садибі Попова ще залишалися: найбільша вежа – головна башта палацу, західний флігель, стайні та деякі інші споруди. Незадовго до нападу РФ на Україну в історико-археологічному музеї-заповіднику проходив дуже бурхливий період – об'єкт мав стати наступним за-

кладом проєкту Президента України "Велика реставрація". Для цього були вже підготовлені всі документи.

Рубрика 6. Замок у період російської окупації

Розповіді ведучих супроводжуються відеорядом.

Друга ведуча: Впродовж всієї історії російська держава руйнувала українську спадщину, позбавляє цінних пам'яток культури. Нинішня війна не стала винятком. З самого початку повномасштабного вторгнення російські загарбники знищили та пошкодили багато культурних пам'яток. І всі вони мали неабияке значення для історії України. Серед них і Василівський історико-архітектурний музей-заповідник "Садиба Попова". Місто Василівка Запорізької області знаходиться в тимчасовій окупації з березня 2022 р. У підвалі музею-заповідника з першого дня повномасштабної війни під час сильних обстрілів переховувались люди. Зараз там – завмерлий час раптового початку війни. Думаємо, у майбутньому цей підвал може стати окремим залом музею.

Перша ведуча: 7 березня 2022 р. в ході військового вторгнення в Україну садибу Попова було обстріляно російськими військами. Внаслідок влучання ворожого снаряда було пошкоджено квадратну вежу манежу стайні та пробито снарядом стіну другого поверху. Було пошкоджено також кут вежі та каретну, яка знаходилась на території музейного комплексу. 8-9 березня 2022 р. до Василівки зайшли окупаційні війська. Вони приходили з обшуками, розкрили адміністрацію садиби та частково – фондovий відділ. 13 березня 2022 р. адмінбудівлю музею було пограбовано російськими військовими. Це було чисте мародерство. Окупанти ввірвались у будівлю, вибивши двері та побивши вікна. Військові трощили все на своєму шляху, вибивали й ламали зачинені міжкімнатні двері. Винесли оргтехніку. Взагалі, хапали все, що потрапляло їм до рук. А ноутбуки, які їм чомусь не підходили – викидали та топтали. Був "приліт" і по лікарні, яка знаходиться недалеко від садиби. Там вибуховою хвилею вибило вікна. 19 квітня 2023 р. стало відомо, що окупанти почали вивозити з історико-архітектурного музею-заповідника майно. Військові рф періодично продовжували шукати в садибі золото, монети. Шукали також партизанів і ЗСУ, бо місцеві жителі розповідали легенди про те, що в маєтку є тунелі, які ведуть на Лису гору і далеко за місто. Тож у росіян є побоювання, що ЗСУ через замок можуть зайти до них з тилу. Була також спроба призначення окупаційного керівництва музею-заповідника. Наразі територія садиби Попова запущена та заросла бур'яном.

Рубрика 7. Замок Попова в народних легендах – очевидне і неймовірне

Друга ведуча: Аби дістатися наступної локації відгадаємо загадку:

Все зробив історик вправно,

Що ж йому допомогло?

Все читав і розглядав

Історичне ... (*джерело*).

І завзято та докладно

Нам історію писав.

Правильно! А які історичні джерела ви знаєте? Знайдіть їх на хмаринці слів.

Проводиться групова робота з хмарою слів "Історичні джерела" (додаток 4)

Перша ведуча: Добре! Рухаємось далі. Значущим історичним джерелом можуть бути й легенди, пов'язані з маєтком. Стіни садиби Попова зберігають безліч легенд та таємниць, а місце сили, що виникло на території зруйнованого особняка, приваблювало туристів з усіх куточків країни. Важливо зауважити, що ім'я Василя Павловича Попова збереглось в народній пам'яті, тому всі легенди пов'язуються саме з ним. Старожили асоціюють містичний характер садиби з постаттю Василя Павловича, сина Павла Васильовича, який міг раптово з'являтися верхи на коні то на полях селян, то на Лисій горі, то біля маєтку. Тож послухаємо легенди.

Таємнича смерть Попова

Друга ведуча: Найперша легенда, яка бере свої витoki з часів будівництва садиби, розповідає про те, як одного разу на ярмарку до Василя Павловича підійшла циганка та попросила погадати по руці. Нагадала циганка Василеві Попову швидку кончину після завершення будівництва садиби. Подейкують, що будівництво тривало так довго тому, що В. П. Попов побоювався циганського пророцтва. Збіг чи ні, але невдовзі, після завершення зведення родового маєтку, Василь Павлович Попов раптово помер.

Легенда про підземелля

Перша ведуча: Цікава й легенда про підземелля. Чи існує підземний хід з території садиби на Лису гору? Чи справді він є зараз! А чи був колись?! Старожили міста Василівка розповідали, що, будучи зовсім дітлахами, вони спускалися в підземний хід зі стайні садиби, але вже тоді, після повоєнного часу, він був у досить старенькому стані, а з арочних склепінь обсипалися цеглини. Відомо, що підземний хід був високою близько двох метрів, по ширині міг вмістити вісім чоловік. По всій довжині тунелю виступали отвори для факелів. В середині тунель був обкладений червоною цеглою, підлога була кам'яною. За словами місцевих, підземний хід мав два виходи, один з яких тягнувся з башти замку і закінчувався на насипу, а другий продовжувався до "коси" Лисої гори. Зараз цей насип на дні Каховського водосховища. В 1949 році, коли ще існували плавні, цей насип мав довжину вісім метрів, а в діаметрі – близько п'ятнадцяти. За однією версією, насип виник внаслідок будівництва залізничної колії, за іншою – це був спостережний пункт Попова, де він любив відпочивати. На цій мініатюрній горі була побудована альтанка з білого мармуру. Навколо ріс невеличкий сад, який притягував погляди місцевих жителів невідомими рослинами. У 1946 році ще можна було побачити фундамент цієї альтанки. Але після облаштування в 1952 році в колишньому каретному сараї школи-інтернату, у зв'язку з потенційною небезпекою для дітей, які там навчалися, підземний хід був засипаний. Чому його не відновлять? За оцінкою експертів, що виїжджали сюди після переміщення залізничних колій та

введення в експлуатацію Каховського водосховища та враховуючи аварійність підземного ходу ще до 50-х років, відновлення його було визнано недоцільним. Отак і пішов в непам'ять, слідом за каретним сараєм, ще один архітектурний об'єкт садиби... Але він був. А ось для чого? Це залишається загадкою. Може, Василь Павлович Попов по-тай підглядав за відьмами, що танцювали на шабаші? А ось у 2015 році у замку Попова знайшли нові підземелля. Раніше про їхнє існування розповіла місцева жителька, яка під час війни ховалася в цих підвалах. До повномасштабної війни там велись розкопки. І якщо тунель колись буде знайдено, це стане сенсацією не лише для Запорізької області, а й для всієї країни.

Легенда про сходинку, що виконує бажання

Друга ведуча: Кажуть, що в садибі є дивна сходинка, яка виконує бажання. Про це місце сили знають далеко за межами Василівки та спеціально заради нього приїжджають на територію садиби. Сходинка ця збереглася і знаходиться біля бокового входу в замок, поряд із єдиною вцілілою вежею. Кому першому спало на думку загадати на ній бажання і перевірити її силу, невідомо. Однак приїжджі можуть стати на сходинку, заплющити очі і загадати те саме, заповітне... І кажуть, що воно обов'язково здійсниться!

Легенда про грузинську княжну

Перша ведуча: А ще розповідають про грузинську княжну, що покінчила з собою від горя. За легендою, грузинська княжна Олена Олександрівна Еріставі, дружина Павла Васильовича Попова та мати Василя Попова, який власне і був будівничим садиби, не винесла швидкої смерті свого чоловіка, піднялася на найвищу вежу садиби і кинулася вниз, розбившись на смерть. Однак, насправді це не так! Коли помер Павло Васильович, садиби не було навіть у проєкті, а Олена Олександрівна прожила після смерті чоловіка ще багато років. Щоправда, трагічна історія, пов'язана з найвищою вежею садиби все ж таки трапилася. Якось, у родовий маєток Попових, прибула погостювати далека родичка. Прогулюючись, вона піднялася на найвищу вежу садиби крутими сходами, щоб помилуватися краєвидом, що відкривається, невдало оступилася, злетіла вниз і розбилася. А в документах, що збереглися, так і зазначено: "Прибула своїм ходом, а вирушила на батьківщину для поховання".

Легенда про привида

Друга ведуча: Існує ще одна легенди про події, пов'язані з найвищою баштою замку, до речі, єдиною, що залишилася від будинку господарів. Вона розповідає, що на час батькової смерті В. П. Попов служив на Кавказі та мав генеральський чин. І так трапилось, що привіз звідти собі дружину-красуню, грузинську княжну. Було видно, що не з власної волі одружилася вона з Василем Павловичем, бо поводитись з ним не особливо лагідно. Він, аби догодити дружині, надумав зробити подарунок – побудувати високу башту складної конструкції, щоб не сумувала княгиня по батьківській оселі, і оздобити все в цій башті на східний лад. Часто їздили наші люди на батьківщину

княжни, до Грузії, привозили прянощі, фрукти, дивовижні рослини. А ще В. П. Попов купив для своєї княжни східних невільників, щоб не сумувала. Але його палке кохання не пробудило почуттів у молодій дружини, вона так і залишилась байдужою. Закінчивши будівництво, Попов запросив гостей на новосілля. Вони були вражені красою садиби, дивлячись завороженими очима на башту. Дружину ж просили вгамуватись, шанувати зусилля чоловіка, дорікали їй за байдужість. Не витримала вона, здавалось їй, що всі навколо знущаються, не розуміють, як важко їй на чужині. Піднялась княжна на башту і кинулася вниз. Краплі крові окропили білий мармур, пофарбувавши його в червоний колір. Ще довго після того випадку конюхам, котрі вночі сторожували стайню, марився силует княжни, що блукав серед замку і виринав то на горі башти, то на подвір'ї. Правда чи брехня, судіть самі!

Ще одна історія про привида

Перша ведуча: А я чула ще й іншу історію про привида. Розказують, що одного разу на території садиби зупинилися з ночівлею у наметовому містечку учасники одного фестивалю. А на ранок вони розповіли доглядачам музею, що опівночі, біля вежі, бачили привид жінки... Звичайно, їм ніхто не повірив, і списали всі ці домисли на те, що відпочиваючі просто добре повечеряли напередодні увечері. Не вірили доти, поки після цієї розповіді один із охоронців не зізнався, що теж бачив привид жінки, що зник опівночі в єдиній вежі зруйнованого замку. А колись цю вежу так старанно намагалися знести: обв'язували тросами, тягнули технікою, всіляко намагалися розбити. Зруйнували весь замок та ще 4 вежі, а її не змогли. Не здалася вона ... Вирішили, що кладка надто міцна. А, можливо, справа не в кладці, а в тому, що її охороняє вічний в'язень цих стін – привид жінки, що розбилася?! А ще говорять, що у східному флігелі відбуваються дуже дивні речі: чуються незрозумілі кроки, скрипи, наче невидимий гість досі мешкає у гостьовому будинку садиби.

Проклятий будинок

Друга ведуча: Наступну легенду називають студентською легендою, тому що її десятиліттями передають студенти, які їздять електричкою Якимівка – Запоріжжя. Ця легенда розповідає про те, що замок Попова проклятий, і нібито всі, хто б не брався за реставрацію садиби, невдовзі вмирають. Тому й знаходиться садиба в такому запустінні, бо охочих продовжити добру справу з відновлення музейно-архітектурного комплексу просто нема. Та це неправда! А правда полягає в тому, що жодного прокляття у родового маєтку немає, принаймні "офіційно" визнаного, а комплекс не реставрували через відсутність належного фінансування. І все ж, у садибі, ой як не без чортівні!

Рубрика 8. Факти. Тільки факти.

Перша ведуча: Але годі вже фантазувати. Поговоримо про факти. Про ті, що є незаперечними.

1. Будинок Попова є приголомшливим архітектурним шедевром, що має велику

культурну, історичну та архітектурну цінність.

2. Маєток було засновано і побудовано протягом 20 років: з 1864 по 1884 рік. Він став найбільшим серед садиб Східної України.

3. Замок має риси північно-італійського ренесансу, готичні і мавританські ознаки. Будівлі споруджені з червоної цегли, виготовленої на заводах Попова у Василівці.

4. Родина Попових зберігала в палаці свою етнографічну колекцію, а стіни палацу прикрашали роботи європейських геніїв, таких як Тиціан, Гойя та Рембрандт.

5. Садиба Попова входить до 100 чудесних замків, палаців та фортець України.

6. В українській частині найбільшого у світі міжнародного фотоконкурсу "Вікі любить пам'ятки" переможцем номінації "Найкраща фотографія Запорізької області 2021" стала світлина палацового комплексу "Садиба Попова" у Василівці. Автор фотографії – Олександр Мальон (<https://www.bing.com/images/>; <facebook.com/OleksandrMalyon>).

7. Садиба Попова – справжнє диво містобудування, а аналогів такого високоякісного мурування стін із цегли, за свідченням фахівців, немає ані в Україні, ані в Європі. І саме в нашому краї народилися та працювали справжні майстри, що створили цей феномен.

Друга ведуча: Я гадаю, що ви розумієте, чому архітектурний ансамбль у Василівці називають "перлиною України". Пропоную вам розгадати наведений ребус та пояснити значення цього виразу. (додаток 5)

Перша ведуча: На жаль, палац В. П. Попова не зберігся до наших днів. Дійшли тільки нечіткі фотокартки. Але реконструкція художника дає можливість уявити, яким він був колись. Здобутки України у царині охорони культурної спадщини є частиною загальнолюдських культурних надбань. Збереження, вивчення і популяризація шедеврів національної історико-культурної спадщини завжди були та залишатимуться одними з головних пріоритетів Української держави. Прикро, що це унікальне місце постраждало через ворожі обстріли. Однак, після звільнення Василівки та інших територій Запорізької області, окупанти неминуче понесуть відповідальність за скоєне. А усі важливі та знакові об'єкти обов'язково будуть реконструйовані та збережені для майбутніх поколінь.

Рубрика 9. Виставка-екскурс "Розкішний палац у козацьких степах"

Друга ведуча: Наша екскурсія добігає кінця, і я хочу звернути вашу увагу на книжкову виставку "Розкішний палац у козацьких степах". (проводиться огляд книг, представлених на виставці).

Перша ведуча: Ні, ти не знаєш добре України,
Якщо на Запоріжжі не бував,
Де небо – то від хвиль Дніпрових синє,
То золоте – від степових заграє;

Де на весь світ поралить колосками
У січах кров'ю зрошена земля,
Де царство дум, де навіть кожен камінь
Народу невмирущість прославля;

Де сяйво з вод висотують турбіни
А Хортиця сурмить, як пароплав...
Ні, ти не знаєш добре України,
Якщо на Запоріжжі не бував.

Друга ведуча: Подорожуючи своєю землею, ми відкриваємо для себе багато нового і цікавого. Наш край казковий, все в ньому пашисть простором, степом та свіжим повітрям, а його історія круто настояна не лише на легендах і казках, а й на історичній правді про героїчне минуле і сьогодення нашого рідного запорізького краю. Отже, вивчаємо, пишаємось та бережемо свою історію!

Перша ведуча: Ми впевнені, що ваш інтерес до рідного краю буде посилюватися, і ми ще неодноразово зустрінемось з вами у краєзнавчих літературних мандрівках та змаганнях. Ми вдячні вам за приємне спілкування! До нових зустрічей в нашій бібліотеці!

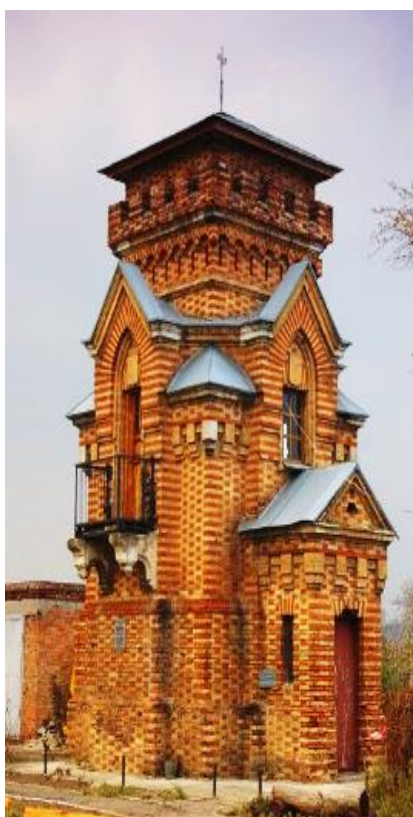
Хмара слів

Додаток 1

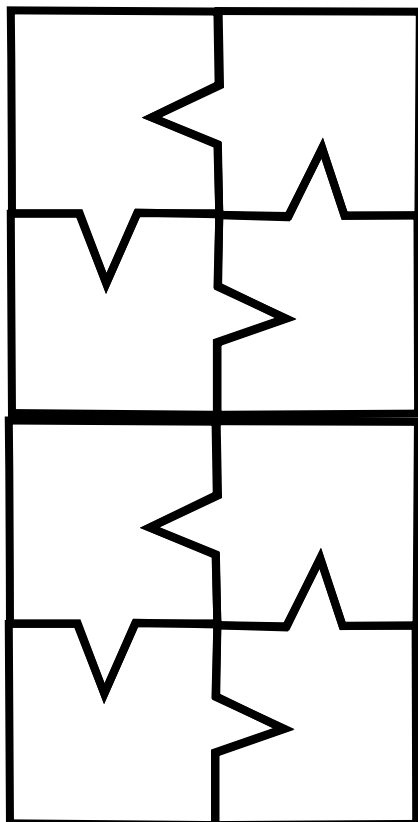

Пазл

оглядова вежа

північний флігель

Бібліографія:

Книги:

[Замок Попова, про рід Попових] // Вілінов, Ю. На шляхах від порогів до синіх морів / Ю. Вілінов. – Запоріжжя: Видавець Глазунов С.А., 2005. – С. 274-281, 297-300.

Маєткова архітектура. Василівський замок // Запорізька область: ілюстрована енциклопедія. Т. 2. – Запоріжжя: Дике поле, 2004. – С.10-12.

Статті з періодичних видань:

Гривцова, О. Садиба Попова потребує допомоги / О. Гривцова // Запорізька правда. – 2003. – 18 грудня. – С. 8.

Корсунський, Д. Василівський кремль благає: "Допоможіть вистояти" / Д. Корсунський // Запорізька правда. – 2003. – № 54-55. – С.11.

Кузьменко, Н. Дворянський вулик благає про порятунок: знавці стверджують: туристичні гроші можуть "озолотити" Василівку / Н. Кузьменко // Запорізька правда. – 2006. – 17 червня. – С. 4.

Махінько, В. Ще раз про садибу Попова / Н. Махінько // Запорізька правда. – 1994. 1 травня. – С. 3.

Мешков, В. Замку Попова – 100 років / В. Мешков // Запорізька правда. – 1994. – 8 вересня. – С. 4.

Інтернет-ресурси:

Василь Степанович Попов – Історія замка – Музей

https://viam.ucoz.net/load/vasil_stepanovich_popov/1-1-0-10

Василівський історико-архітектурний музей-заповідник "Садиба Попова"

<https://zp-museums.jimdofree.com/>

Василівський історико-архітектурний музей-заповідник "Садиба Попова"

<https://ui.org.ua/postcard/popovs-castle/>

Втрати замкового туризму через воєнні дії та їхні наслідки

<https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/>

Замок Попова у Василівці – Визначні пам'ятки України

<https://viznachni-pam-yatki-ukrajini.webnode.com.ua/zaporizhzhya/zamok-popova-u-vasilivtsi/>

Легенди про Попових та будівлі архітектурного комплексу "Садиба Попова"

https://viam.ucoz.net/load/legendi_pro_popovikh_ta_budivli_arkhitekturnogo_kompleksu_sadiba_popova/1-1-0-2

Садиба Попова – забута "перлина" України

<https://we.org.ua/malovnychi-kutochky-ukrayiny/zaporizka-oblast/sadyba-popova-zabuta-perlyna-ukrayiny/>

Пам'ятник Василю Попову у Василівці

<https://www.shukach.com/ru/node/35008>

Садиба Попова - Вікіпедія - NiNa.Az

<https://www.wikidata.uk>

Садиба Попова

<http://zotic.zp.ua/wp-content/uploads/2017/09/2015-buklet-Welcome.-Sadiba-Popova.pdf>

Садиба Попова: Забаганка вагою у дві тони золота

<https://petro-o.blogspot.com/2016/09/blog-post.html?m=0>

Садиба Попових. Єдиний замок у Запорізькій області

<http://prostir.museum/ua/post/29638>

**Комунальний заклад "Запорізька обласна
бібліотека для дітей "Юний читач"
Запорізької обласної ради**

69006

м. Запоріжжя,

вул. В. Лобановського, 14

Телефони: (061) 236-85-62

236-85-63

236-86-27

236-86-49

Електронна пошта: zobd@ukr.net

Сайт: <http://zobd.zp.ua>